

Den vikingatida myntningen i Thuin

Uppsats (II) i Arkeologi
Stockholms Universitet
VT 2015
Thomas Strand
Handledare: Kenneth Jonsson

Innehållsförteckning

1. Introduktion

1.1 Inledning och bakgrund.....	3
1.2 Förkortningar och termer.....	4
1.3 Syfte och frågeställningar.....	4
1.4 Forskningshistorik.....	4
1.5 Teori och metod.....	5

2. Materialgenomgång och analys

2.1 Dbg 1261.....	6
2.2 Dbg 261.....	6
2.3 Dbg 262.....	6
2.4 Dbg 263.....	7
2.5 Dbg 264.....	7
2.6 Dbg 265.....	8
2.7 Dbg 1824.....	8
2.8 Dbg 266.....	8
2.9 Dbg 1504.....	9
2.10 Dbg 1505.....	9

3. Sammanfattning..... 9

4. Källförteckning..... 10

4.1 Källkritik och eventuella felkällor..... 10

Appendix – Bildkatalog..... 11

Abstract:

This research paper is a contribution to the project of mapping the German Viking age coinage that the Stockholm Numismatic Institution at the University of Stockholm started. By creating a chronology over the Viking age coins made in Thuin this project contributes with a piece of the puzzle.

Omslagsbild - karta över alla myntorter i det Tyska Riket under vikingatiden. Från Dannenberg, 1876.

1. Introduktion

1.1 Inledning och bakgrund

Denna uppsats är ett bidrag till den Numismatiska Forskningsgruppens projekt på Stockholms Universitet som syftar till att bland annat kartlägga den tyska myntpräglingen under vikingatiden. Kartläggningen sker genom att noggrant gå igenom alla mynt som ingår i svenska fynd för att kunna upprätta kronologier, korologier och så vidare. Projektet kan bli grunden för vidare fördjupad numismatisk forskning inom det vikingatida Tyskland. De mynt som denna uppsats behandlar är de som präglats under vikingatiden i orten Thuin, som då var en del av det Tyska Riket.

Fram till 900-talet var det kungamakten i Tyskland som besatt sig mynträten och kontrollerade prägningen av mynt. Men från och med den feodala myntningens introduktion blev det möjligt för kungamakten att ge myntningsrätt till bland annat biskopar, hertigar, ärkebiskopar, abbotstift, grevar och så vidare. Detta ledde till att mynt präglades på över 170 olika myntorter under den senare delen av vikingatidens Tyskland (ca 950-1125) av både kungamakten, biskopar och så vidare. Det har påträffats sammanlagt över 2,000 olika mynttyper som präglats från dessa 170 orter (Hårdh/Jonsson 1986:5). Thuin, som ligger i dagens Belgien var en av dessa orter som under vikingatiden hade både kunglig och biskoplig myntning (Ilisch 2014:111–119). Mynten hade ett nominellt värde och bestod av 90-95 % silver. I Tyskland var det bara en typ i taget som var i cirkulation i ett område. Det skapade något som kan benämnas monetära områden (Jonsson, 2007:1-6). De myntherrar som stod för prägning av typer från Thuin under vikingatiden är:

Kung och Kejsare Otto III (996-1002)
Kung och Kejsare Heinrich II (1002-1024)
Kung och Kejsare Konrad II (1024-1027)
Kung och Kejsare Heinrich III (1039-1056)
Biskop Dietwin (1048-1075)
Biskop Heinrich (1075-1091)
Biskop Otbert (1091-1119)
(Ilisch, 2014:111–119)

Fig.1 Thuin markerat. Wikipedia.

Nästan varje år hittas flera myntskatter innehållande vikingatida silvermynt i Sverige, ofta i samband med jordbruksarbete eller annan exploatering. I Sverige har det upptäckts totalt ungefär 2200 skattfynd bestående av ca 250 000 silvermynt från vikingatiden. Av dessa är över 100 000 tyska, vilket motsvarar en betydande del av den totala myntimporten till Sverige under denna period. I jämförelse har det hittats 230 skattfynd innehållande ca 11 000 mynt i Danmark samt 200 fynd i Norge innehållande ca 26 000 mynt. Majoriteten av skattfynden i Sverige är funna på Gotland. Det är ett betydligt större tillgängligt material än det som finns i Tyskland och är därför en utmärkt tillgång för datering av tyska mynt (Malmer 1968:7)

1.2 Förkortningar och termer

T.p.q (Terminus post quem)

Anger det tidigaste möjliga präglingsåret för det yngsta myntet i en skatt. Det visar när skatten tidigast kan vara nedlagd.

Dbg (nr)

Är den typbeteckningen som ett mynt fått av numismatikern Hermann Dannenberg.

Typ

Avser en grupp mynt som uppvisar stor likhet i motiv och anses ha samma myntherre.

Åtsida

Är den sidan på ett mynt som generellt anger myntherrens namn eller bild.

Frånsida

Är den sidan på ett mynt som generellt anger myntorten.

Omskrift

Är den text som löper runt ett mynt.

Myntherre

Är den person som står för myntets prägling

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att bidra till Numismatiska forskningsgruppens på Stockholms Universitet projekt att kartlägga den tyska myntningen under vikingatiden genom att försöka ordna mynttyperna från Thuin kronologiskt efter präglingstid. Det innebär att genom att analysera t.p.q av relevanta skattfynd i förhållande till typologisk analys bestämma när varje typ kan ha präglats.

Frågeställningarna lyder:

- Går det att upprätta en relativ kronologi för präglingstiden av mynttyperna från vikingatida Thuin? I så fall, hur ser en sådan ut?
- Går det att upprätta en absolut kronologi för präglingstiden av mynttyperna från vikingatida Thuin? I så fall, hur ser en sådan ut?
- Vilka typer är präglade i Thuin?
- Vem är myntherren för respektive typ?

1.4 Forskningshistorik

Hermann Dannenberg typbestämde och katalogiserade de vikingatida mynten från Tyskland i sitt verk ”*Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*” som gavs ut i fyra volymer mellan 1876 och 1905. Dessa verk är fortfarande grunden till mycket information kring den tyska myntningen. Verken består av beskrivningar och avbildningar av mynt ordnade efter präglingsort och myntherre så långt Dannenberg ansett det möjligt, med numrering för varje typ (Dannenberg 1876).

Gert Hatz verk ”*Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit*” är en stor sammanställning av vikingatida skattfynden i Sverige fram till 1974. Genom Hatz sammanställning går det att ta reda på i vilka skattfynd som mynt från en ort dyker upp i (Hatz 1974).

Det har även skrivits ett 30-tal uppsatser på B och C nivå gällande tyska mynt från vikingatiden vid den Numismatiska forskningsgruppen vid Stockholms Universitet som har använts av mig delvis som underlag och bakgrundsinformation. Kenneth Jonssons två artiklar *Coin circulation in Viking-Age Germany* (Jonsson 2007) och *The coinage of Tiel c. 980-1100* (Jonsson 2012) bidrog till en del av bakgrundsinformationen för detta arbete.

Peter Ilisch verk *Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen. II: Die Münzprägung im südwestlichen Niederlothringen und in Flandern im 10. und 11. Jahrhundert In: Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*. är en ny numismatisk sammanställning och analys av bland annat mynt från vikingatida Thuin. Ilisch verk bidrog till denna uppsats med detaljinformation kring varje relevant typ som omskrift och motiv, samt viss bakgrundsinformation (Ilisch 2014).

1.5 Teori och metod

Eftersom varje myntskatt som hittats i Sverige har ett t.p.q. finns möjligheten att studera ungefär när en typ dyker upp i skattfynd och på så sätt försöka avgöra när mynttypen kan ha präglats. Dateringen på en typ blir mer säker ifall typen dykt upp i ett högt antal skattfynd, då en typ kan ha använts eller lagts ned lång tid efter dess präglingstid. Ifall en typ dyker upp i ett högt antal skattfynd blir det möjligt att eventuellt observera en sådan tendens och på så sätt avgöra vilka skatter som ger bäst indikation på en typs präglingstid. Dateringar som görs genom denna metod bör därför betraktas som en tolkning, speciellt i detta fall då antalet fynd från Thuin som denna uppsats hanterar är högst begränsat. För att genomföra dateringen används Hatz verk som visar i vilka svenska skatter som typer från Thuin ingår i fram till 1974 (Hatz 1974). Det kompletteras även med skatter som är registrerade i Numismatiska forskningsgruppens databas samt ett fåtal estländska fynd, på grund av det låga antalet funna exemplar i Sverige. För varje skatt finns det inventarielistor som kan användas för att ta reda på vilken typ och hur många som ingår i skatten. Skattfyndens t.p.q. finns registrerat i en databas.

Metoden kompletteras genom att se till en typs stilutveckling, motiv och inskription i förhållande till andra typer från Thuin. Mynttyper som liknar varandra bör ligga relativt nära i tid. Omskriften och motivet har potential att ge ledtrådar till vem som är myntherre, vilket också kan i sig komplettera den övriga dateringsprocessen. Men tidens människor var generellt inte läskunniga så inskriptionen och stavningen spelade kanske inte alltid en stor roll, vilket kan förklara varför det hittats ett flertal typer med felstavningar och liknande. Omskriften kan också syfta på förkortningar eller ord som är för oss idag okända. En typ kan även fortsättas präglas efter en myntherres död, eller i en tidigare myntherres namn. Därför bör en typologisk metod ses som i första hand ett komplement till en t.p.q. analys. Det finns bara få exemplar av varje typ i fynden. Därför är det naturligt att det kan bli en större tidsskillnad mellan äldsta t.p.q. och beräknad präglingstid.

2. Materialgenomgång och analys

2.1 Dbg 1261

Åtsidans omskrift lyder **OTTOIMPRATOR** och har inskriften **D, M, V** med ett litet kors som motiv på fältet. Frånsidan har ett litet kors som motiv med inskriften **TVDINVM** i mycket små bokstäver som syftar på typens myntort Thuin. Frånsidan har omskriften **+SCSPETRVS** det vill säga S:t Peter (Ilisch 2014:111).

Dbg 1261 ingick med 8 exemplar i svenska skattfynd där fyndet med tidigast t.p.q. var 1018. Då Dbg 1261 ingick i ett högre antal skatter med flera exemplar är det troligt att typens t.p.q. ligger relativt nära dess präglingstid. Det stämmer väl in med att myntherren är Kung Otto den III (996-1002) och passar in med åtsidans omskrift (Ilisch 2014:111). Därmed så beräknas präglingstiden för Dbg 1261 att vara 996-1002.

2.2 Dbg 261

Åtsidans omskrift lyder **INRICVS**, eventuellt en del av **HEINRICVS** och har en avbildning av myntherrens ansikte som motiv. Frånsidans omskrift **TVINVM** syftar på myntorten Thuin. Frånsidan har även ett kors som motiv där varje vinkel innehåller två bokstäver av omskriften (Dannenberg 1876:132).

Av de skatter som Dbg 261 ingick i har den med tidigast t.p.q 1018. Det fanns totalt 8 exemplar av denna typ i samtliga skatter. Tidsskillnaden mellan de olika skatternas t.p.q (1018-1060) indikerar att myntet kan ha varit i cirkulation under lång tid eller lagts ner i skatt långt efter dess präglingstid. Då Dbg 261 ingick i ett högre antal skatter med flera exemplar så dras slutsatsen att år 1018 troligen ligger relativt nära typens präglingstid. Typens t.p.q. stämmer väl in med att myntherren för Dbg 261 är kung Heinrich II (1002-1024). Det passar även väl in med åtsidans omskrift. Beräknad präglingstid: 1002-1015.

2.3 Dbg 262

Den synliga delen av åtsidans omskrift lyder **NRIC**, eventuellt en del av **HEINRICVS** likt Dbg 261. Åtsidan har ett ansikte som motiv som troligen är en avbildning av myntherren.

Frånsidans omskrift lyder **TV-IN** som likt Dbg 261 har ett kors som motiv där omskriften syftar på myntorten Thuin. (Dannenberg 1876:132).

Dbg 262 ingick i två svenska skatter med t.p.q 1024 och 1079, samt i ett estländskt fynd med t.p.q 1070 där två exemplar ingick. Utifrån enbart t.p.q är det svårt att ge en säker beräkning av präglingstiden för Dbg 262 då det enbart fanns tre fynd. Gällande motiv och omskrift är Dbg 262 lik Dbg 261. Därför dras slutsatsen att dessa typers präglingstid ligger relativt nära varandra i tid vilket innebär att myntherren är den samma, alltså Heinrich II (1002-1024). Det stämmer väl in med att t.p.q. 1024 ligger nära typens präglingstid som enligt min beräkning är 1015-1024.

2.4 Dbg 263

Åtsidans omskrift lyder **+CVONOREX** och har en avbildning av myntherrens ansikte som motiv. Frånsidans inskription på botten av typen lyder **TVDIN** som syftar på myntorten Thuin. Frånsidans motiv är en byggnad med två torn. (Dannenberg 1876:132).

I de svenska skattfynden ingick tre exemplar av typ Dbg 263. Skatten med tidigast t.p.q var 1040. Att åtsidans omskrift skulle syfta på kung Konrad II (1024-1027) stämmer in med typens t.p.q samt förklarar dess betydelse (Ilisch 2014:114). Därmed så utgår jag från att kung Konrad II var myntherre samt att t.p.q 1040 ligger relativt nära typens präglingstid. Typen kan även ha fortsatt präglats efter Konrad den andres död då det saknas information om direkt efterföljande typer. Därför dras slutsatsen att präglingstiden för Dbg 263 är 1024-1035.

2.5 Dbg 264

Åtsidans omskrift lyder **(TH)I...NVS** och har ett ansikte av en biskop som motiv. Frånsidans motiv är ett kors där varje vinkel innehåller en bokstav av omskriften **TVIN** (Ilisch 2014:116).

Dbg 264 ingick inte i några av de svenska skatterna registrerade av Gert Hatz (Hatz 1974). Därmed baserar sig beräkningen av typens präglingstid enbart på motiv och typologisk analys. Åtsidans omskrift menar Ilisch syfta på biskop Dietwin (1048-1075) (Ilisch 2014:116). Tiden då Dietwin var biskop i förhållande till andra närliggande typers beräknade präglingstid leder till slutsatsen att präglingstiden för Dbg 264 är 1048-1055.

2.6 Dbg 265

Åtsidans omskrift lyder **(TH)IEDVINVS** och dess motiv är en avbildning av en biskop som är typens myntherre. Frånsidans omskrift lyder **+TVINVS** och syftar på typens myntort Thuin. Frånsidans motiv är en öppen handflata med ett kors över. (Ilisch 2014:117).

Två exemplar av typ Dbg 265 ingick i två fynd, ett svenskt med t.p.q 1084 och ett estländskt fynd med t.p.q 1068. Två skatfynd är i sig inte en tillräckligt säker grund att göra en trovärdig beräkning av en typs präglingstid. Däremot så ger det en god hänvisning till att analysera typens motiv och omskrift. Att myntherren är biskop Dietwin (1048-1075) förklarar vad åtsidans omskrift och motiv syftar på samt stämmer med typens t.p.q. Min beräkning av präglingstiden för Dbg 265 är därmed 1055-1065.

2.7 Dbg 1824

Åtsidans omskrift lyder **HEINRICV**. Åtsidans motiv är ett ansikte av en biskop och har inskriften **P A X** på bröstet. Frånsidans motiv är en byggnad med blommor vid sidan och har inskriften **DINIVM** ovanför. Det är eventuellt en del av ordet **TVDINVUM** som ska syfta på typens myntort Thuin (Ilisch 2014:117).

Dbg 1824 ingick i ett svenskt fynd med t.p.q 1120 med ett exemplar. Likt tidigare exempel så räcker inte ett skatfynd som grund till att ge en säker beräkning för en typs präglingstid. Att myntherren är biskop Heinrich (1075-1091) stämmer dock in hyfsat med typens t.p.q. och förklarar vad åtsidans omskrift syftar på. Med den utgångspunkten dras slutsatsen att präglingstiden för Dbg 1824 är 1075-1091.

2.8 Dbg 266

Åtsidans omskrift lyder **OBERTVS** och har ett ansikte av en biskop som motiv. Frånsidan har ett kors som motiv där varje vinkel innehåller en bokstav av omskriften **TVIN**.

Likt Dbg 264 ingick inte Dbg 266 i några av de svenska skatterna Gert Hatz har registrerat (Hatz 1974). Därmed sker beräkningen av typens präglingstid enbart utifrån analys av motiv och typologi. Åtsidans omskrift syftar på biskop Otbert (1091-1119). Tiden då Otbert var biskop i förhållande till andra typers präglingstid leder min beräkning av präglingstiden för Dbg 266 att vara 1091-1100.

2.9 Dbg 1504

Åtsidans motiv är en biskop med ett korshalsband och rock som har omskriften **BTS** till höger. Motivet på frånsidan är en kyrka med tre torn som har en fågel på varsin sida och ett kors på mittentornet (Ilisch 2014:119).

Dbg 1504 ingick med två exemplar i ett svenskt fynd som har t.p.q 1120. Ett fynd är däremot i sig inte tillräckligt för att med säkerhet bestämma präglingstiden för en typ. Att myntherren är biskop Otbert (1091-1119) stämmer in med typens t.p.q och förklarar typens motiv på både åtsida och frånsida samt åtsidans omskrift. Det, i förhållande till närliggande typers präglingstid leder till slutsatsen att präglingstiden för Dbg 1504 är 1100-1110.

2.10 Dbg 1505

Åtsidans omskrift lyder **OTDTEPS** vars motiv är en avbildning av myntherrens ansikte. Frånsidans motiv är en mer detaljerad version av det motiv frånsidan på Dbg 1504 har (se 1504) (Ilisch 2014:119).

Dbg 1505 ingick med ett exemplar i ett fynd med t.p.q 1130. Ett skattfynd med ett exemplar av en typ är i sig inte tillräckligt för att med säkerhet beräkna en typs präglingstid. Dbg 1505 liknar däremot 1504 i motiv och omskrift. Att Dbg 1505 började präglas efter Dbg 1504 är därmed en rimlig tolkning och stämmer väl in med typens t.p.q. Myntherren är därmed biskop Otbert (1091-1119), vilket även passar in med åtsidans omskrift. Därför dras slutsatsen att präglingstiden för Dbg 1505 är 1110-1119.

3. Sammanfattning

Från vikingatidens Thuin präglades mynt av både kungar och biskopar varav 10 typer behandlades i detta arbete. Dbg 261 har inskriften S:t Peter, vilket kan peka på en biskoplig myntning. Biskopar är alltid myntherre från och med Dbg 264. Genom att se till varje typs motiv, omskrift och t.p.q var det möjligt att upprätta en relativ kronologi över de typer som tolkats ha präglats i vikingatidens Thuin. Det var även möjligt att beräkna en präglingstid för varje typ och därmed fastställa en absolut kronologi för respektive typer. Vid typologisk analys i förhållande till t.p.q och i första hand analys av motiv och omskrift var det möjligt att för varje typ tolka vem som var dess myntherre samt avgöra vilka typer som kommer från Thuin. På grund av ett begränsat källmaterial så bör däremot resultatet ses som en tolkning och speciellt i vissa fall behandlas kritiskt.

4. Källförteckning

Dannenberg, Hermann 1876-1905. *Die Deutschen Münzen der Sächsischen und Fränkischen Kaiserzeit*. 1-4. Berlin.

Hatz, Gert 1974. *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit*. Die deutschen Münzen des 10. und 11. Lund.

Hårdh/Jonsson 1986: B. Hårdh och K. Jonsson. *Fyndet i chifonjen*. Lunds universitet.

Utställningskatalog 1986.

Ilisch, Peter 2014. *Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen.II: Die Münzprägung im südwestlichen Niederlothringen und in Flandern im 10. und 11. Jahrhundert* In: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*. Bd. 100 Special.

Jonsson, Kenneth 2007. *Coin circulation in Viking-Age Germany*. Stockholm.

Jonsson, Kenneth 2012. *The coinage of Tiel c. 980-1100*. Stockholm.

Malmer, Brita 1968. *Mynt och människor*. Uddevalla.

4.1 Källkritik och eventuella felkällor

Dannenberg och Ilisch verk som användes vid denna uppsats är båda skrivna på tyska.

Eftersom mina kunskaper i tyska är högst begränsade blev den informationen som var för mig möjlig att utvinna från böckerna också begränsad. Den uppenbara felkällan här är att antingen misstag vid översättningsförsök har skett, eller att mer eller mindre väsentlig information inte var möjlig att tolka. Då Dannenbergs verk var avslutade för så pass länge sedan är det sannolikt att delar av dess information är föråldrad genom nyare forskning och därmed inkorrekt. Liknande så har det hittats ett stort antal nya skatter sedan Hatz avslutade sitt verk 1974. Det kan innebära att källmaterial väsentligt för datering av typer från Thuin har uteslutits. Risker för att detta skett blir även större med hänsyn till det redan begränsade källmaterialet som i sig är en eventuell felkälla.

Appendix - Bildkatalog

Typ	Dbg	Antal	Präglingstid	T.P.Q	Myntherre
1.	1261	8	996-1002	1018	Otto III
2.	261	8	1002-1015	1018	Heinrich II
3.	262	4	1015-1024	1024	Heinrich II
4.	263	3	1024-1035	1040	Konrad II
5.	264	0	1048-1055	-	B. Dietwin
6.	265	2	1055-1065	1068	B. Dietwin
7.	1824	1	1075-1091	1120	B. Heinrich
8.	266	0	1091-1100	-	B. Heinrich
9.	1504	2	1100-1110	1120	B. Othert
10.	1505	1	1110-1119	1130	B. Othert

Stockholms
universitet